

Uriyen în procesul de gândire al lui Whitehead

Michel Weber

*Eternals! I hear your call gladly.
Dictate swift winged words, and fear not
To unfold your dark visions of torment.
William Blake, The Book of Urizen
[1794], Preludium*

Pentru un gânditor al procesului lui Whitehead, statutul viitor și aplicabilitatea modurilor de gândire sunt necunoscute în principiu. Și trebuie să ne bucurăm în fața acestei stări de lucruri deoarece chiar sensul vieții noastre depinde de acest spațiu existențial. Trăim într-un univers deschis care ne permite numai parțial să prevedem evenimente, cu atât mai mult cu cât aparțin celui mai înalt nivel de complexitate cunoscut nouă: existența noastră comună – intersubiectivă.

Desigur, putem beneficia de avantajele cunoștinței noastre a istoriei trecute a erudiției lui Whitehead și a evaluării precise (și preferabil obiective) a stării sale currente de a anticipa rezultatul probabil imediat. O astfel de speculație nu este propusă aici. Va trebui într-adevăr să folosim istricul erudiției Whitehead și a contextului său contemporan înainte de a putea să realizăm cea mai imaginativă generalizare aplicabilă, iar un astfel de studio nu este adecvat pentru contextul de față. În primul rând ne-ar trebui mult mai mult spațiu decât este permis; în al doilea rând prin acest lucru am paria pe pura eficiență a actorilor, în timp ce noi avem de fapt nevoie este de încrederea în creativitatea lor, și mai presus de toate, de viziunea lor. (În timp ce eficiența experienței trecute, urma obișnuinței,

The *Urizen* of Whiteheadian Process Thought

Michel Weber

*Eternals! I hear your call gladly.
Dictate swift winged words, and fear
not
To unfold your dark visions of
torment.
William Blake, The Book of Urizen
[1794], Preludium*

For a full-fledged Whiteheadian process thinker, the future status and applicability of process modes of thought is unknown in principle. And we should gladly rejoice at this state of affairs because the very meaning of our lives depends upon this existential elbow-room. We live in an open universe that only partially allows us to foresee events, all the more so if they belong to the highest level of complexity known to us: our common—intersubjective—existence.

Of course, we could take advantage of our knowledge of the past history of Whiteheadian scholarship and of a sharp (and preferably dispassionate) assessment of its current state to anticipate its likely *immediate* outcome. Such a speculation will not be proposed here. We would indeed need to carefully peruse the history of Whiteheadian scholarship and its contemporary context before being able to frame the most applicable imaginative generalization and such a study is not appropriate for the present context. For one thing, we would need far more space than it is allowed; for another, by doing so we would wager on the bare efficacy of the actors whereas what we need is to trust their creativity and, most of all, their vision. (While the efficacy of the past pushes

creativitatea a prezentului, atrasă de un angajament escatologic, o recrează moment cu moment.)

În mod alternativ, putem specula asupra dezvoltării ritmice a lumii ideilor în Vest. Există evident câteva ritmuri conceptuale care încadrează istoricul ideilor și Whitehead însuși a insistat că vor veni noi epoci conceptuale. Contrastul bine-cunoscut dintre empirismul și raționalismul dualist (vezi de exemplu capitolul de început al *Universului Pluralist* al lui James) este prea larg pentru a permite dezvoltarea unei imagini aplicabile în contextul prezentei noastre discuții. Dacă luăm în considerare ultimele secole de gândire umană, poate fi totuși identificată următoarea mișcare dialectică – afișând o mutare a epicentrului din Italia în Germania și apoi în lumea Anglo – Saxonă. (cea de-a doua fiind o entitate mult mai difuză din cauza hegemoniei culturale mondiale). Având în vedere că Renașterea a lăudat perfecțiunea proporțiilor statice, arta și gândirea barocă, moștenitoare a contra-Reformei din 1630–1750, a pus accentul pe mișcare, schimbare și creștere. Reacția *Aufklärung* a fost rapidă: secularizarea cu cerințele ei de raționalitate, optimism și progres și-a răspândit aripile dogmatice asupra întregului peisaj social (să ne amintim *grand renfermement* a lui Foucault). Cu Romanticismul, accentul a revenit la sentimente, devenire și opacitate (sau With Romanticism, the emphasis returned to feeling, becoming and opacity (or inequivalency), uneori chiar iraționalitate. Apoi pozitivismul lui A. Comte și apoi al lui *Wiener Kreis* (care urma să fie curând trimis către SUA) au reprezentat o nouă *Kehre*, imediat contrabalansată de primele publicații ale procesului ale lui F. Nietzsche și É. Boutroux, dar de asemenea ale lui C.S. Peirce, W. James și A.N. Whitehead (să nu îl uităm pe cel înrudit lor din punct de vedere conceptual: H. Bergson). Concluzia ar putea fi: gânditorii procesului pot fi optimiști deoarece modul lor de gândire nu

experience in the furrow of habit, the creativity of the present, lured by some eschatological commitment, re-creates it moment by moment.)

Alternatively, we could speculate on the rhythmic development of the world of ideas in the West. There are obviously conceptual rhythms that frame the history of ideas and Whitehead himself would have insisted that there always will be novel conceptual epochs to come. The well-known contrast between pluralistic empiricism and dualistic rationalism (see for instance the opening chapter of James' *Pluralistic Universe*) is a bit too broad to allow the development of an applicable picture in the context of our present discussion. If we consider the last centuries of human thought, the following dialectical movement—displaying a shift of epicentre from Italy to Germany and later to the Anglo-Saxon world (the latter constituting a far more diffuse entity because of its worldwide cultural hegemony)—can be nevertheless identified. Whereas the Renaissance lauded the perfection of static proportions, Baroque art and thought, heir to the Counter-Reformation of 1630–1750, stressed movement, change and growth. The reaction of the *Aufklärung* was swift: secularization with its requirements of rationality, optimism and progress spread its dogmatic wings over the entire social landscape (remember Foucault's *grand renfermement*). With Romanticism, the emphasis returned to feeling, becoming and opacity (or inexhaustibility), sometimes even irrationality. Then the positivism of A. Comte and later of the *Wiener Kreis* (soon to be exported to the USA) constituted a new *Kehre*, promptly counter-balanced by the first process publications of F. Nietzsche and É. Boutroux, but also of C.S. Peirce, W. James and A.N. Whitehead (not to forget their conceptual kin: H. Bergson). The conclusion could be: process thinkers can be optimistic because their mode of thought has not yet developed all its potentialities or become generally

a dezvoltat încă toate potențialurile și nu a devenit încă recunoscut (deși știința este total procesuală în zilele noastre). Dar nu trebuie nici să fie orbite: "în schimb fiecare filozofie va suferi o răsturnare."¹

O analiză mai adecvată, dacă nu promițătoare, urmează calea sugerată prin definiția seminală din *Proces și Realitate* (1929/1978; în continuare "PR") a filozofiei speculative. Ar putea ajuta la înțelegerea următoarei mutări istorice și a condițiilor de posibilitate. Înainte de urmarea cărării, trebuie totuși să o identificăm prin teritoriul conceptual, uneori sălbați pe care ni l-a lăsat Whitehead spre explorare.

De aici următorii trei pași: primul, o studiere sistematică a concepției din *Proces și Realitate* referitoare la specularea filozofică; al doilea, aplicarea sa pentru problema statutului viitor și aplicabilitatea gândirii procesului; în al treilea rând specificațiile complementare cu ajutorul insistenței lui Whitehead asupra îndatoririlor și venerației.

Definiția din *Proces și Realitate* a Filozofiei Speculative

Esența înțelegerii lui Whitehead a sensului și semnificației filozofiei (speculative) este exprimată în primele două pagini ale *magnum opus* a sa. Din păcate, primul capitol din *Proces și Realitate* nu este clar așa cum ar fi de așteptat din partea unei asemenea declarații introductive iar criteriile de bază folosite – coerența, consistența, aplicabilitatea, adecvarea și necesitatea – par la prima citire puțin neclare.

Cititorul care are timpul de a îmblânzi viziunea lui Whitehead poate totuși evita Charybdis al relativismului și Scylla dogmatismului în interpretarea lui sau a ei. Ideea de bază dublă nu este deloc extravagantă: pe de o parte, fiecare criteriu are o greutate proprie sau "raison d'être" în argument; pe de altă parte, numai armonia lor are sens. Nu vom trece din nou printr-un argument lung necesar pentru stabilirea

recognized (although science is nowadays totally processual). But they should not be dazzled either: "in its turn every philosophy will suffer a deposition."¹³

A more suitable, if not promising, analysis follows the path suggested by *Process and Reality*'s (1929/1978; hereafter "PR") seminal definition of speculative philosophy. It could help to understand the next historical move and its conditions of possibility. Before following the path, we need however to trace it through the sometimes wild conceptual territory Whitehead has left us to explore.

Hence the following three steps: first, a systematic account of *Process and Reality*'s conception of philosophical speculation; second, its application to the question of the future status and applicability of process thought; third a complementary specification with the help of Whitehead's insistence on duty and reverence.

Process and Reality's Definition of Speculative Philosophy

The marrow of Whitehead's understanding of the meaning and significance of (speculative) philosophy is expressed in the first two pages of his *magnum opus*. Unfortunately, *Process and Reality*'s first section is not as straightforward as one could expect from such a prolegomenal statement and the basic criteria used—coherence, consistency, applicability, adequacy and necessity—seem at first reading a bit fuzzy.

The reader who has taken the time to tame Whitehead's vision can however avoid the Charybdis of relativism and the Scylla of dogmatism in his or her interpretation. The twofold leading idea is not extravagant at all: on the one hand, each criteria has a proper weight or "raison d'être" in the argument; on the other, only their togetherness makes sense. We will not go all over again the long argument required to establish this thesis since it has been

acestei teze din moment ce a fost dezbătută în altă parte;² numai o reamintire a concluziilor sale va fi suficientă aici. Principala preocupare nu trebuie să fie explicarea bogăției pimăginii propuse nouă.

Pe de o parte, trebuie să distingem cerințele raționale de coerență și consistență de la cerințele empirice de aplicabilitate și adecvare.

Cerința „consistenței logice” se referă la „exemplificarea noțiunilor logice generale în situații specifice, și principiile de inferență” (PR 3). Se referă desigur la sofisticarea lui Aristotel a logicii substanțiale a bunului simț, stabilizat încât să vorbim de *Investigarea Legilor Gândirii* lui Boole (1854) în termeni de principiu de identitate, principiu de contradicție și mijloc exclus. În limbaj comun, contradicția dintre categorii trebuie evitată.

Cerința de „coerență” caută să stabilească o democrație categorică în care fiecare categorie are o anumită greutate (independență) și are sens numai în armonie cu altele (interdependență). Cu alte cuvinte, fiecare categorie trebuie să aducă ceva specific în discuție fără a rupe legăturile semantice cu alte categorii. Fiecare trebuie să oglindească în felul său prezența celorlalte. Principalul vinovat pe care Whitehead îl denunță contant este Descartes și dualismul sau bi-substanțialismul său total incoerent.

Cerința de „aplicabilitate” corespunde unei anumite puteri reale interpretative. Nu este, cu alte cuvinte, nevoie să se realizeze sisteme total consistente dacă nu au putere explicativă de vreun fel.

Cerința de adecvare” solicită ca „toate de care suntem conștienți, ca bucurie, percepție, dorit sau gândit, trebuie să aibă caracteristica unei scheme generale.” (PR 3). Reprezintă, desigur, un ideal, un *focus imaginarius* dar în niciun fel nu este inofensivă: empirismul radical se prevede prin ea.

Pe de altă parte, trebuie să articulăm patru criterii. În primul rând, respectiv la

unfolded elsewhere;¹⁴ only a short reminder of its conclusions will suffice here. The main concern should be not to explain away the richness of the picture proposed to us.

On the one hand, we need to distinguish the rational requirements of coherence and consistency from the empirical requirements of applicability and adequacy.

The requirement of “logical consistency” amounts to “the exemplification of general logical notions in specific instances, and the principles of inference” (PR 3). It obviously refers to Aristotle’s sophistication of the substantialistic logic of common-sense, stabilized so to speak by Boole’s *Investigation of the Laws of Thought* (1854) in terms of the principle of identity, the principle of contradiction and the excluded middle. In plain language, contradiction amongst categories is to be avoided.

The requirement of “coherence” seeks to establish a categorical democracy in which each category has some genuine weight (independence) and makes sense only in its togetherness with the others (interdependence). In other words, each category has to bring something specific in the discussion without breaking its semantic ties with other categories. Each has to mirror in its own way the presence of the others. The chief culprit that Whitehead constantly denounces is Descartes and his totally incoherent substance dualism or bi-substantialism.

The requirement of “applicability” corresponds to the request for *some* real interpretative power. There is, in other words, no need to build fully coherent and totally consistent systems if they have no concrete explanatory power whatsoever.

The requirement of “adequacy” asks that “everything of which we are conscious, as enjoyed, perceived, willed, or thought, shall have the character of a particular instance of the general scheme.” (PR 3) It obviously constitutes an ideal, a *focus imaginarius* but it is by no means an

nivel rațional și empiric; în al doilea rând nivelul lor conjunctiv *necesar*.

Mai întâi, Whitehead clarifică faptul că, coerența este mai importantă decât consistența: contradicțiile (spre deosebire de paradoxuri) sunt relativ ușor de stabilit; absența coerenței, totuși, deteriorează un sistem. "Entia non sunt diminuenda sine necessitate" după cum afirmă Roberto Poli. Pentru partea sa, aplicabilitatea necesită o anumită valoare empirică în număr, în timp ce adecvarea inabordabilă este orizontul către care tinde aplicabilitatea.

În al doilea rând, trebuie să recunoaștem că ceea ce contează cel mai mult este să se tindă spre adecvare,³ nu cea spre coerența consistentă completă. După cum spune clar Jean Wahl (1888–1974), printre alții: punctul de vedere al neorealismului britanic este să înțeleagă fiecare lucru, nu *toate* lucrurile; absența consistenței este preferabilă absenței aplicabilității.⁴

Dar acest lucru tot nu unește cele patru criterii. În concepția lui Whiteheadian, unitatea (celor patru) înseamnă *necesitate*. Într-un fel de mișcare kantiană (reminiscentă a lui *Timaeus*), trebuie să înțelegem necesitatea ca un sigiliu sau o piatră de legătură care aduce împreună cele două criterii raționale și cele două criterii empirice. Face acest lucru printr-un paniu propriu asupra raționalității concretului și asupra capacității ființelor umane de a îl atinge. Este cel mai probabil aptitudinea – nu potrivirea – uneltelor noastre cognitive la realitate, din puncte biologice și culturale asemănătoare. Această credință animală a tipurilor unește și mai mult toată lumea într-o comunitate umană care locuiește într-un cosmos primitiv.

Sunt două niveluri ale afirmației noastre: factual și existențial. Mai întâi, adecvarea categoriilor noastre este rezultatul unui triplu proces de armonizare: filogenetic (Spencer: categoriile care sunt *a priori* pentru individ sunt *a posteriori* pentru specii), ontogenetic (Piaget: categoriile cognitive sunt dezvoltate prin

innocuous one: radical empiricism shows through it.

On the other hand, we need to articulate the four criteria. First, respectively at the rational and the empirical level; second, at their *necessary* conjunctive level.

First, Whitehead makes clear that coherence is far more important than consistency: contradictions (unlike paradoxes) are quite easy to fix; lack of coherence, however, definitively cripples a system. "Entia non sunt diminuenda sine necessitate" as Roberto Poli claims. For its part, applicability requires some empirical cash value, while the unreachable adequacy is the horizon towards which applicability strives.

Second, one has to recognize that what matters most is the lure towards adequation,⁵ not the one towards full consistent coherence. As Jean Wahl (1888–1974), among others, saw clearly: the point of British neo-realism is to understand each thing, not *all* things; lack of consistency is preferable to lack of applicability.⁶

But this still does not bring together the four criteria. In Whiteheadian parlance, the unity (or the fouring) of the four is *necessity*. In a sort of Kantian move (equally reminiscent of the *Timaeus*), we have to understand necessity as the seal or categorical keystone that brings together the two rational and the two empirical criteria. It does so through a peculiar wager on the rationality of the concrete *and* on human beings' capacity to reach it. There is most definitely fitness—no matchness—of our cognitive tools to reality, from the biological and the cultural standpoints alike. This animal faith of sorts furthermore binds everyone together as a human community dwelling in a welcoming cosmos.

There are two levels in our claim: factual and existential. First, the fitness of our categories is the result of a threefold process of attunement: phylo-genetic (Spencer: the categories that are *a priori* for

stadii senzomotorii și preoperaționale) și koino-genetice (Bateson: convergența conștiinței individului este atinsă prin învățare).

În al doilea rând, oricare și fiecare dintre noi este invitat să subscrie în mod conștient la această necesitate *genetică*. Aceasta reprezintă angajamentul filozofic *par excellence*, dar nu este în niciun fel restricționat filozofului, profesionistului sau altora. Pentru a rezuma: simpla separare a celor patru poate fi întâlnită la nivelul angajamentului existențial al individului care ratifică prin acțiunile sale armonia mai multora și deci ajunge dincolo de ea. În concepția antică (care nu este neapărat dualistă): trebuie să conștientizăm atât rădăcinile noastre terestre, cât și destinul nostru ceresc..

Acum, există un concept foarte simplu pentru a denumi această comunitate în act: înțelepciunea sau *sensus communis*, în care converg *in mod necesar* teoria și practica, raționalul și empiricul. Noi avem nevoie de o versiune revizuită a înțelepciunii pentru a evita conotațiile negative ale termenului. Arendt a oferit analize interesante în jurul noțiunilor de intersubiectivitate și interobiectivitate,⁵ precum și Husserl cu conceptul său "Urdoxa"⁶ și Merleau-Ponty cu "credița perceptivă"⁷ care caracterizează apartinerea noastră la lume: nu numai că suntem siguri că ceea ce percepem este real, dar o suspendare momentană a percepției nu anulează această certitudine. O încercare recentă mai asemănătoare are loc în studiile lui Whiteheadian referitoare la *noțiunile de înțelepciune nucleu* ale lui Griffin,⁸ care califică credințele universale și primordiale că ființele umane nu pun la îndoială *in practică*: libertatea lor fundamentală, eficiența causală a acțiunilor lor, existența lumii reale, a valorilor și a unei mișcări temporale. Ceea ce este *fundamental* (necesar) rezonabil este ceea ce nu pune în pericol legătura vitală – carnală Urdoxastică pe care o păstrăm cu lumea percepută.

the individual are *a posteriori* for the species), onto-genetic (Piaget: cognitive categories are developed through sensorimotor and preoperational stages) and koino-genetic (Bateson: the convergence of individual consciousness is achieved through learning).

Second, each and everyone of us is invited to consciously subscribe to this *genetic* necessity. This constitutes the philosophical commitment *par excellence*, but it is by no means restricted to the philosopher, professional or otherwise. To summarize: the simple singlefoldness of the four is to be found at the level of the existential commitment of the individual who ratifies through his actions the togetherness of the many and thereby goes beyond it. In ancient parlance (that is not necessarily dualistic): we have to fully acknowledge both our terrestrial roots and our celestial destiny.

Now there is a very simple concept to name this community in the act: common sense or *sensus communis*, in which theory and practice, the rational and the empirical, *necessarily* converge. Granted, we need a refined version of common sense in order to avoid the negative connotations of the term. Arendt has provided interesting insights here around the notions of intersubjectivity and interobjectivity,¹⁷ so did Husserl with his concept of "Urdoxa"¹⁸ and Merleau-Ponty with the "perceptive faith"¹⁹ that characterizes our belonging to the world: not only are we sure that what we perceive is real, but a momentary suspension of perception does not nullify that certainty. A more recent similar attempt took actually place in Whiteheadian studies with Griffin's *hard-core common-sense notions*,²⁰ that qualify the universal and primordial beliefs that human beings do not question *in practice*: their fundamental freedom, the causal efficacy of their actions, the existence of a real world, of values and of a temporal drift. What is *fundamentally* (necessarily) reasonable is what does not endanger the Urdoxastic

În concluzie, conceptul de necesitate pe care îl activează Whitehead în prima parte din *Proces și Realitate* include conjugarea fundamentală a părților teoretice și practice ale vieții.

Tipologia evolutivă

Putem învăța din această tipologie să oferim un răspuns întrebării dezbătute – statutul viitor și aplicabilitatea procesului moduri de gândire? Pentru a operaționaliza grila de interpretare am pe care tocmai am analizat-o, e indicat să se introducă două distincții: între inițiații și neinițiații unei discipline — în cazul nostru, între adepții lui Whiteheadian și cei care nu sunt adepții lui Whiteheadian — și între convingere și persuasiune. Prima denumește diferența evidentă care există între adepții lui Whiteheadian și "specialiștii" care nici nu cunosc „filozofia organismului”, nici nu se familiarizează cu ea dacă nu li se oferă un motiv plauzibil; a doua este produsul a secole de meditații retorice.

Pentru a convinge pe cineva de ceva, vorbitorul trebuie să se adreseze inteligenței audienței sale; pentru a convinge, trebuie să își mobilizeze voința. A fi convins nu a însemna a fi înduplecat: pot să știu sigur că fumatul este mortal (mai mult sau mai puțin) pe termen lung, dar atâta timp cât nu acționez în consecință, această informație este inutilă. A fi înduplecat nu înseamnă a fi convins de asemenea: mă pot abține de la fumat din motive străine de cele științifice (să spunem pentru a-mi păstra sufletul curat și pentru a preveni o metempsihoză nefericită) sau fie din niciun motiv anume — pur și simplu pentru că o astfel de decizie a fost luată spontan și pentru a funcționa ca să spunem așa *ex opere operato* (amintiți-vă *voința de a crede*). Ce se spune despre miza raționalității? Mai întâi, bidirecționalitatea acestui argument este adecvată numai dacă ideea unui motiv universal este anulată de un relativism sănătos. Nu există motive „corecte” pentru a te opri din fumat; oricine poate avea unul diferit, care poate fi convingător și chiar

vital—carnal—link we maintain with the perceived world.

In sum, the concept of necessity that Whitehead activates in the first Part of *Process and Reality* embodies the fundamental conjunction of the theoretical and the practical sides of life.

Developmental Typology

What can we learn from this typology to provide an answer to the debated question—the future status and applicability of process modes of thought? To operationalize the interpretational grid we have just skimmed through, it seems advisable to introduce two further distinctions: between insiders and outsiders of a discipline—in our case, between Whiteheadians and non-Whiteheadians—and between conviction and persuasion. The former names the straightforward difference existing between Whiteheadian scholars and “specialists” who are neither familiar with the “philosophy of organism” nor likely to get acquainted with it unless some good reason is provided; the latter is the by-product of centuries of rhetorical meditations.

To convince someone of something, the speaker needs to talk to the intelligence of his/her audience; to persuade, she needs to mobilize their will. To be convinced is not to be persuaded: I can know for sure that smoking tobacco is lethal in the (more or less) long term but as long as I don't act accordingly, this knowledge is useless. To be persuaded is not to be convinced either: I can refrain from smoking for reasons totally foreign to the scientific ones usually broadcasted (say to keep my soul clean and prevent unfortunate metempsychosis) or even for no reason whatsoever—simply because such decision has been spontaneously taken and that it worked so to speak *ex opere operato* (remember the *will to believe*). What does it say about the stakes of rationality? First, the bidirectionality of this argument is appropriate only if the idea of a universal

poate îndupleca pe altcineva. Desigur, știința nu este o poveste și pretenția sa de obiectivitate este bine stabilită prin perfecțiunea internă și confirmarea externă, cum ar spune Einstein, dar știința nu se adresează nucleului experienței noastre. Acest lucru ne duce la punctul al doilea: opacitatea rațională fundamentală – nu experiențială a lumii comune.

Acum că ni s-au furnizat aceste concepte complementare, putem reformula întrebarea acestei probleme speciale: în ce condiții categoricale vor fi savanții nu numai convinși dar și înduplecați de virtuțile (mai degrabă decât de viciile) gândirii procesului lui Whiteheadian? Pentru a păstra discuția noastră strânsă, vom adăuga un filtru suplimentar inspirat de modul curent în care sunt conduse dezbaterile (sau prevenite) în Academie. Filtrul nu este dogmatic, ci euristic; el reprezintă mai puțin o pretenție decât o simplificare evidentă care ne permite să obținem o sinteză promptă.

Să începem cu faptul nostru universal ipotetic (sau filtru): specialiștii (aproape) niciodată nu vorbesc serios cu savanții care nu au aceeași experiență — dacă nu intră în categoria „studentilor” și *le* vorbesc. Excepțiile fiind lăsate deoparte (și ele sunt mai remarcabile), dezbaterile au de obicei loc între puținii care împărtășesc aceeași grijă despre un domeniu al experienței și nu au într-adevăr nevoie să își expună la infinit presupunerile și sensul și semnificația conceptelor lor. Pe scurt: niciodată cunoștințele expertului nu sunt riscate de o discuție deschisă într-adevăr.

În afară de jocurile de putere evidente care au loc într-un domeniu dat, ceea ce izbește un observator intern este accentul pe convingerea *rațională*. Punctele *raționale* la natura argumentelor care tind să se axeze pe probleme de coerență și consistență. Convingerea *empirică* va anima un alt teatru, după cum vom observa imediat.

Specialiștii au facultatea de a se bucura numai de scrierile filozofice ale unicului lor filozof ales. Filozofia este clar

reason is obliterated by a healthy relativism. There are no “right” reasons to stop smoking; everyone can have a different one, that can be convincing and perhaps even persuading to others. Of course, science is not a fairy tale and its claim to objectivity is well established by internal perfection and external confirmation as Einstein would say, but science does not address the core of our experience. This brings us to the second point: the fundamental rational—not experiential—opacity of the common world.

Now that we are equipped with these complementary concepts, we can rephrase the question of this special issue: under what categorical conditions will scholars be not only convinced but also persuaded of the virtues (rather than the vices) of Whiteheadian process thought? In order to keep our discussion tight, we will add an additional filter inspired by the current way debates are lead (or prevented) in the Academia. That filter is not dogmatic but heuristic; it constitutes less a bold claim than an obvious simplification that allows to obtain promptly a provisional synthesis.

Let us start with our hypothetical universal fact (or filter): specialists (almost) never seriously talk to scholars who do not happen to share the very same expertise—unless these fall under the category of “students” and in that case they are equally likely to talk *at* them. Exceptions put aside (and they are all the more remarkable), debates are usually taking place among the happy few who share the same concern about one field of expertise and do not really need to expose endlessly their presuppositions and the meaning and significance of their concepts. In short: never is the expert knowledge put at risk by a truly open discussion.

Besides the equally obvious power games that take place within a given domain, what strikes the internal observer is the emphasis on *rational* conviction. *Rational* points here at the nature of the arguments that tend to focus on issues of

o chestiune foarte personală și se poate observa afecțiunea care leagă autorul și cititorul său de-a lungul secolelor. Dar hagiografia trebuie evitată cu orice preț, din simplul motiv că este semnul sigur al iminenței ideilor inerte. Chiar și în câmpul lui Whiteheadian, accentul tinde să cadă mai mult pe chestiunile pur conceptuale decât pe cele empirice. De aici prima concluzie: ce poate atinge specialistul printre semenii săi este să își vadă interpretarea recunoscută drept consistentă și/sau coerentă. Dar astfel de discuții consensuale nu au absolut niciun impact asupra celor din exterior: în același mod în care adeptii lui Whiteheadian nu pot realiza reconstrucția ultimului puzzle al lui Heidegger cu propriile sale categorii ("Raum", "Eingeräumtes", "Freigegebenes", "Grenze", "Wesen", "Begriff"...), adeptii lui Heidegger nu au niciun interes, să spunem, în armonia dintre "Cei Mulți", "Unul" și "Creativitatea". Nimeni nu neagă faptul că noțiunea de "horismos," adică a orizontului sau a graniței, poate fi activat în ambele cazuri, dar această cale trans-elucidatoare pare să fie o pierdere de timp, dacă nu imprudentă pentru a începe fără ca mai întâi să alocă câteva idei serioase pentru condițiile posibilității unui asemenea dialog (ceva, de altfel, care este precis permis de nivelurile intrinseci ale sensului care este sistematizat în definiția filozofiei speculative a lui Whitehead). Pentru a exemplifica mai mult: acest tip convingător din punct de vedere rațional de lucrare a fost realizată prin jurnalul *Studii ale Procesului* care a stabilit fără îndoială standarde excelente în erudiția lui Whiteheadian și au creat deci „o comunitate a procesului”, dar, ca toate celelalte jurnale specializate, a făcut acest lucru prin asigurarea domeniului.

Dacă ne întoarcem acum privirea spre partea empirică a definiției lui Whitehead, situația inversă este de așteptat. Pe de o parte, dezbaterile interne sunt de obicei prea confuze la probleme conceptuale pentru a se îngrijora de fapt de

coherence and consistency. *Empirical* conviction would animate another theatre, as we will shortly see.

Specialists have that faculty of enjoying only the philosophical writings of their elected single philosopher. Philosophy is clearly a very personal matter and one can see the affection that can bind, through the ages, the reader and the author. But hagiography should be avoided at all costs, for the simple reason that it is the sure sign of the imminence of inert ideas. Within the Whiteheadian field itself, the accent tends to fall more on bare conceptual matters than on empirical ones. Hence a first conclusion: what the specialist can achieve among his/her peers is to see his/her interpretation recognized as consistent and/or coherent. But such consensual discussions have absolutely no impact whatsoever on the outsiders: in the very same way that Whiteheadians are not likely to entertain the reconstruction of the late Heidegger's puzzle with his own categories ("Raum", "Eingeräumtes", "Freigegebenes", "Grenze", "Wesen", "Begriff"...), Heideggerians have no interest, say, in the togetherness of "Many", "One" and "Creativity". Nobody denies that the concept "horismos," that is of horizon or boundary, can be activated in both cases, but such cross-elucidatory path seems a waste of time and, if not, it would be foolhardy to proceed without first devoting some serious thoughts to the conditions of possibility of such a dialogue (something, by the way, that is precisely allowed by the intricate levels of meaning that are systematized in Whitehead's definition of speculative philosophy). To further exemplify: this rationally convincing type of work has been done by the journal *Process Studies* that has no doubt firmly established excellent standards in Whiteheadian scholarship and thereby created a "process community" but, like all other specialised journals, it has done so by *securing* the field.

If we now turn our glance on the

valoarea lor pragmatică, care este luată de la sine. Pe de altă parte, dezbaterile externe sunt locul unde un avantaj al aplicabilității poate face diferența. În cazul euridției lui Whitehead, fizicienii cuantici reprezintă poate cel mai bun exemplu al unui asemenea interes exprimat de la punctul inițial de aplicabilitate a categoriilor lui Whitehead (cel mai recent: Shimony, Stapp, Malin, Hättich, Epperson...). Cu alte cuvinte, având vedere că adepții sunt așteptați să fie convinși în special de motivele raționale, cei din exterior se așteaptă să fie convinși numai de manifestarea unei diferențe semnificative de aplicabilitate. Pentru a repeta: nu negăm că această schiță euristică este parțial o simplificare imaginativă – ceea ce contează sunt consecințele pragmatice care ar putea fi trase de aici.

Până acum avem două cazuri generale: adepții și cei din exterior sunt convinși de diferite motive – dar când sunt înduplecați? Satisfacerea inteligenței cuiva este un lucru, acționarea în consecință este altceva. Ce face diferența dintre convingere și înduplecare? Când devine necesară reflecția filozofică? (Când are în mod necesar un impact asupra comportamentului?) Ar putea fi pur și simplu când există o corelație între viața filozofului și problemele sale raționale și empirice? Iată de exemplu ce declară Flanagan:

Ca să spunem simplu, atracția filozofului James este că este cel mai bun exemplu pentru mine pe care să îl cunosc că face filozofie; nu este niciun secret al persoanei în spatele lucrării, niciun mod de a discuta fără persoană, niciun mod de a face să se creadă că există un mod de a face filozofie care să nu fie personală.⁹

Ipozeza euristică inspirată de citirea definiției lui Whitehead a filozofiei speculative este așadar următoarea: persuasiunea apare când se unesc convingerea empirică și rațională, un eveniment care are loc sub vraja de a vorbi

empirical side of Whitehead's definition, the converse situation is expected. On the one hand, internal debates are often too much tangled to conceptual issues to really worry about their pragmatic cash-value, that are taken for granted. On the other hand, external debates are the place where an advantage in applicability can make all the difference. In the case of Whiteheadian scholarship, quantum physicists constitute perhaps the best example of such an interest expressed from the standpoint of the applicability of Whitehead's categories (most recently: Shimony, Stapp, Malin, Hättich, Epperson...). In other words, whereas insiders are expected to be convinced mainly by rational fiddlings, outsiders are likely to be convinced only by the manifestation of a significant differential in applicability. To repeat: we do not deny that this heuristic sketch is in part an imaginative simplification—what matters are the pragmatic consequences that could be drawn from it.

So far we have two general cases: insiders and outsiders are convinced by different reasons—but when are they persuaded? Quenching one's intelligence is one thing, acting accordingly is another. What makes the difference between conviction and persuasion? When does the philosophical reflection become necessitating? (When does it necessarily impact behaviour?) Could it be simply when there is a total correlation between the life of the philosopher and his/her rational and empirical concerns? Here is for instance what Flanagan claims:

Simply put, the attraction of James the philosopher is that he is to me the best example I know of a person doing philosophy; there is no hiding the person behind the work, no way of discussing the work without the person, no way to make believe that there is a way to do philosophy that is not personal.²¹

The heuristic hypothesis inspired by the reading of Whitehead's definition of

despre un individ care întruchipează precis acea sinteză.

Pentru a concluziona exercițiul nostru de tipologie aplicată: argumentăm că adepții și cei din exterior pot fi convinși de relevanța unei anumite forme a gândirii procesului lui Whitehead din diferite motive. Dar acest lucru tot nu spune prea multe despre persuasiunea lor. Filozofia vie trebuie să fie o filozofie *trăită*. Adepții lui Whitehead nu numai vor convinge colegii lor filozofi și oamenii de știință dar se vor convinge pe ei înșiși de valoarea categoriilor lor când vor trăi filozofic – spiritual dacă doriți exemple. Socrate a vorbit despre nevoia de autenticitate, Whitehead furnizează două concepte pentru a specifica acest lucru într-un mod mai terestru: datoria și venerația.

Datoria și venerația în lumina avansului creativ

Potrivit lui Whitehead,

Datoria provine din controlul potențialului nostru asupra cursului evenimentelor. Când cunoștințele atinse ar fi putut schimba problema, ignoranța poartă vina viciului. Și fundația venerației este această percepție că prezentul poartă în el suma existenței, înainte și înapoi, întreaga amplitudine a timpului, care este eternitatea.¹⁰

Această concepție, care apare în contextul specific al unei filozofii a cursului de educație, are o relevanță directă asupra discuției sale. În primul rând pentru că indică dimensiunea „religioasă” a educației care oglindește dimensiunea spirituală a existenței. În al doilea rând, pentru că este ușor să se vadă la lucru în aceste linii condițiile posibilității „avansului creativ” însuși. Argumentarea că, conceptul nucleu al lui Whitehead este „avansul creativ al naturii” este o mișcare care inspiră care dezvăluie cele trei caracteristici fundamentale ale tuturor proceselor – creativitate, eficiență și viziune.

Toate actualitățile (conform gradului

speculative philosophy is thus the following: persuasion strikes when rational and empirical conviction merge, an event that takes place under the spell so to speak of an individual who is precisely embodying that synthesis.

To conclude our exercise of applied typology: we argue that insiders and outsiders are likely to be convinced of the relevance of some form of Whiteheadian process thought for different reasons. But this still does not say much about their persuasion. Living philosophy needs to be a *lived* philosophy. Whiteheadians will not only convince their fellows philosophers and scientists but persuade them of the value of their categories when they will be themselves living philosophical—spiritual if you like—examples. Socrates would have talked about the call of authenticity, Whitehead provides two concepts to specify this in a perhaps more pedestrian manner: duty and reverence.

Duty and Reverence in the Light of the Creative Advance

According to Whitehead,

Duty arises from our potential control over the course of events. Where attainable knowledge could have changed the issue, ignorance has the guilt of vice. And the foundation of reverence is this perception, that the present holds within itself the complete sum of existence, backwards and forwards, that whole amplitude of time, which is eternity.²²

This claim, that occurs in the specific context of a philosophy of education lecture, has a direct relevance to our discussion. First because it points at the “religious” dimension of education that mirrors the spiritual dimension of existence. Second, because it is easy to see at work in these lines the conditions of possibility of the “creative advance” itself. To argue that the core concept of the late Whitehead is the “creative advance of nature” is an inspiring move that discloses three

lor) sunt *creative* în ceea ce privește noile contraste și intensități într-o nouă regiune extensivă (în sensul tehnic al *Procesului și Realității*, Partea a IV-a). Prin definiție, regiunea extensivă ocupată de actualitatea nouă nu a fost niciodată ocupată din nou de altă actualitate; mai mult, exact aceleași contraste nu au fost posibile înainte și nu vor fi posibile după coeziunea dată; intensitatea experienței sale, fiind privată din punct de vedere eminent, este spulcrală, incomparabilă.

Actualitățile sunt *eficiente* prin loialitatea lor structurală față de lume (obiectivă și superjectivă). Fiecare actualitate își are izvorul în eficiența trecutului (sau „lumea reală”) și, la rândul său, ocazionalizează un anumit tip de viitor. Comparația intensităților interioare este posibilă numai în acest context structural, *ex post*.

Actualitățile sunt *vizionare* prin instalarea unei tendințe către intensități mai mari ale experienței. Interacțiunea creativității și eficienței nu garantează un avans creator deloc, numai cruzimea existenței. Creativitatea este într-adevăr total sălbatică în timp ce eficiența impune o necesitate oarbă asupra izbucnirilor creatoare. S-a remarcat adesea că Whitehead a fost un domn Victorian al cărui optimism suprem a fost direct inspirat de utopia tehnico-științifică a semenilor săi (cf. Thomas Henry Huxley), care este însuși inseparabilă *Zeitgeist*, al Romantismului Secolului al XIX-lea, al evoluționismului lui Darwin și al unei credințe oarbe în reoluția industrială rapidă și în importanța civilizatoare a colonialismului britanic.

În rezumat, din perspectiva ființelor umane, creativitatea este într-adevăr fondul avansului creator, dar aceasta nu este întreaga poveste: eficiența implică datoria și viziunea implică venerația. Ignorarea venerației și datoriei ar fi echivalentă pentru acțiunea ca și când am fi blocați la stadiul preoperațional al lui Piaget (vârstele de 2-7, când aptitudinile motorii sunt coordonate dar fără vreo acțiune mentală semnificativă

fundamental characteristics of all processes—creativity, efficacy and vision.

All actualities (according to their grade) are *creative* in so far as they embody new contrasts and intensities in a new extensive region (in the technical sense of *Process and Reality's* Part IV). By definition, the extensive region occupied by the new actuality was never occupied by any actuality and will never be occupied again by some other actuality; furthermore, the exact same contrasts were not possible before and will not be possible after the given concrescence; the intensity of its experience, in so far as it is eminently private, is sepulchral, incomparable.

Actualities are *efficacious* through their structural (objective and superjective) world-loyalty. Every actuality springs from the efficacy of its past (or prehended “actual world”) and, in its turn, occasions a certain type of future. The comparison of embodied intensities is only possible in this structural context, i.e., *ex post*.

Actualities are *visionary* through the instantiation of a trend towards higher intensities of experience. The sole interplay of creativity and efficacy does not guarantee any creative advance at all, only the ruthlessness of existence. Creativity is indeed totally wild while efficacy imposes a blind necessity upon the creative outbursts. It has been often remarked that Whitehead was a Victorian gentleman whose supreme optimism had been directly inspired by the techno-scientific utopia of his peers (cf. Thomas Henry Huxley), which is itself inseparable from his *Zeitgeist*, made of nineteenth Century Romanticism, of Darwinian evolutionism, and of a blind faith in the accelerating industrial revolution and in the civilizing importance of British colonialism.

In sum, from the perspective of human beings, creativity is indeed the crux of the creative advance, but it is by no means the entire story: efficacy involves duty and vision involves reverence. Ignoring duty and reverence would be

asupra obiectelor) — sau chiar poate la stadiul sensormotor (vârste de 0-2). Setea de creativitate nu poate fi săturată și rezultatul ei posibil probabil plin de sunet și furie.

Concluzia – Creativitatea și Angajamentul Filozofic

Contextul procesual puternic argumentat de Whitehead ne cere să devenim demni de avans creator, care implică cultivarea datoriei și reverenței în mod prețios. Individul care ajunge la acest nivel va fi persuasiv. Viitorul erudiției lui Whiteheadian depinde într-adevăr de indivizii creatori care pot să ia asupra lor idealul de viață al filozofiei și deci să fie un exemplu vibrant pentru comunitatea lor și mai presus. Dar, indivizii izolați, oricare ar fi creativitatea lor, nu poate realiza prea multe fără sprijin instituțional (și când fac acest lucru, acesta va oferi numai o idee vagă a ceea ce ar fi putu face cu sprijin adecvat). În final, dar nu în ultimul rând, fără viziune, individul creator poate beneficia de orice sprijin structural, productivitatea sa fiind numai rezultatul destinului sprijinit de necesitate. În anul 2008, ne vine în minte un arhetic tri-une erudit: John Cobb, *Centrul pentru Studiile Procesului* lui Claremont și o anumită viziune creștină pentru bunul comun. Conform afirmațiilor lui Whitehead:

Moralitatea perspectivei este inseparabil combinată cu generalitatea perspectivei. Antiteza dintre bunul general și interesul individual poate fi abolită numai când individul este în așa fel încât interesul său este bunul general, exemplificând pierderea intensităților minore pentru a le găsi din nou cu o compoziție mai precisă într-un grad mai mare de interes.¹¹

Filozofia de dreapta, care originează în punctul de promovare numai a interesului unei jumătăți a populației, este un oximoron tragic – punct.

Acum, nici creativitatea, nici viziunea nu pot fi învățate. Viziunea poate

equivalent to act as if we were stuck at Piaget's preoperational stage (roughly ages 2-7, when motor skills are coordinated but without any significant mental actions on objects)—or even perhaps at the sensorimotor stage (roughly ages 0-2). The thirst for creativity would be unquenchable and its likely outcome probably full of sound and fury.

Conclusion—Creativity and Philosophical Commitment

The strong processual context advocated by Whitehead asks us to become worthy of the creative advance, which involves preciously cultivating duty and reverence. The individual who achieves this worthiness will be persuasive. The future of Whiteheadian scholarship depends indeed upon creative individuals who are able to take upon themselves the living ideal of philosophy and to be thus a vibrant example for their community and beyond. But isolated individuals, whatever their creativity, cannot achieve much without institutional support (and when they do, this gives only a meagre idea of what they could have done with proper support). Last but not least, without vision, the creative individual can benefit from whatever structural support, his/her output will only be the result of chance backed by necessity. In this year 2008, a Whiteheadian scholarly tri-une archetype comes to mind: John Cobb, Claremont's *Center for Process Studies* and a certain Christian vision for the common good. In Whitehead's words:

Morality of outlook is inseparably conjoined with generality of outlook. The antithesis between the general good and the individual interest can be abolished only when the individual is such that its interest is the general good, thus exemplifying the loss of the minor intensities in order to find them again with finer composition in a wider sweep of interest.²³

Right wing philosophy, that roots itself in a standpoint seeking to promote only the

fi împărtășită sau sugerată de interacțiunea erudiției și angajamentului – nu învățată. Creativitatea este un dar universal care trebuie activat de individul care decide să își asume riscul aventurii. Când Whitehead vorbește de aventură, el se gândește evident la o explorare victoriană mai de succes decât la o tragedie a autenticității existenței și este deci indicat să se combine optimismul său fundamental cu ajutorul lui William James, care a indicat într-adevăr neambiguu faptul că cercetarea filozofică este intrinsec riscantă (amintiți-vă de „frumosul risc” al lui Platon). Eficiența este partea cea mai ușoară deoarece implică numai (!) resurse materiale și intelectuale care pot fi folosite din punct de vedere pragmatic.

Cine altcineva decât un poet profetic al procesului ar putea furniza steagul corect pentru speculațiile noastre? În *opera* lui Blake, *Urizen* se referă atât la orizontul civilizației noastre cât și la motivul nostru după cum modelează destinul nostru comun.

Când motivul este bifurcat, reductiv, când majoritatea dorințelor sale “bucurie fără durere” și “solid fără fluctuație” (*Urizen*, Capitolul 2), este un orizont închis care este în producție și un viitor blestemat care chinuie dacă nu amenință toate formele de viață. Persuasiunea este inutilă. Când motivul este holistic, orizontul deschis al avansului creativ poate din nou anima chiar existența noastră și prin datorie și venerație, anunță libertatea. Acesta trebuie să fie motivul pentru care educația – arta de a folosi cunoștințele – trebuie să fie în limbajul lui Whitehead, religioasă.

Conform filozofilor procesului, “problema cu omul este mai puțin ce act va alege să facă, decât să fie ce va alege să devină.”¹² Același lucru se aplică și pentru școlile de gândire.

interest of half percent of the population, is a tragic oxymoron—full stop.

Now, neither creativity nor vision can be taught. Vision can be shared or suggested by interplay of scholarship and commitment—not learned. Creativity is a universal gift that has to be activated by the individual who decidedly takes the risk of adventure. When Whitehead speaks of adventure he obviously thinks more of a successful Victorian exploration than to the tragedy of the elusive authenticity of existence and it is thus advisable to temper his fundamental optimism with the help of William James, who has indeed shown unambiguously that the philosophical quest is intrinsically risky (remember Plato’s “beautiful risk”). Efficacy is the easiest bit in so far as it involves only (!) material and intellectual resources that can be pragmatically made use of.

Who else than a prophetic process poet could provide the right banner for our speculations? In Blake’s *œuvre*, *Urizen* refers both to the *horizon* of our civilization and to *your reason* as it shapes our common destiny.

When reason is bifurcative, reductive, when it most desires “joy without pain” and a “solid without fluctuation” (*Urizen*, Chapter 2), it is a closed horizon that is in the making and a doomed future that torments if not threatens all forms of life. Persuasion is in vain. When reason is holistic, the open horizon of the creative advance can again animate our very existences and, through duty and reverence, announce liberation. This must be the reason why education—the art of the utilisation of knowledge—has to be, in Whitehead’s lexicon, religious.

According to process philosophers, “[t]he problem with the man is less what act he shall now choose to do, than what being he shall now resolve to become.”²⁴ The same holds for schools of thought.

¹ Alfred North Whitehead, *Proces și Realitate. Eseu despre Cosmologie*, Cambridge, Cambridge University Press, and New York, Macmillan, 1929. Republicată: New York, Macmillan Free Press, 1969. *Ediție revizuită*: Editată de David Ray Griffin și Donald W. Sherburne, New York și London, The Free Press. A division of Macmillan Publishing Co., Inc. și Collier Macmillan Publishers, 1978, p. 7.

² XX

³ Whitehead nu vorbește despre o adecvare mai mare, numai despre adecvare – de aici efectul *focus imaginarius* implicat în folosirea criteriului de către el.

⁴ "L'Anglais veut comprendre chaque chose et non toutes choses; il préfère la contradiction dans l'ensemble de la théorie à la méconnaissance d'un caractère de fait particulier." (Jean Wahl, *Les Philosophies pluralistes d'Angleterre et d'Amérique* [Thèse principale], Paris, Librairie Félix Alcan, Bibliothèque de Philosophie Contemporaine, 1920, p. 87.) Vezi de exemplu ce afirmă Whitehead referitor la religie și dogmă în *Religion in the Making* (1926), capitolul II.

⁵ "O înlepleciune triplă" (Hannah Arendt, *Viața Minții*. Ediția într-un volum, San Diego, New York, Londra, Harcourt Brace Jovanovich, 1978, p. 50).

⁶ Tema Urdoxastică este prezentă în toată gândirea lui Husserl, de la lucrările publicate la *Nachlaß*: în §104 din primul volum al *Ideen* (1913), în eseu "pre-Copernician" ("Die Urarche Erde bewegt sich nicht" [1934], în *Eseuri Filozofice în Memoria lui E. Husserl*, New York, Greenwood Press, 1988, pp. 307-325), și în Introducere la *Erfahrung und Urteil* (1939/1954).

⁷ Maurice Merleau-Ponty, *Le Visible et l'Invisible. Suivi de Notes de travail*. Texte établi par Claude Lefort, accompagné d'un avertissement et d'une postface, Paris, Éditions Gallimard, Bibliothèque des Idées, 1964, pp. 17 sq.

⁸ David Ray Griffin and Huston Smith, *Adevărul Primordial și Teologia Postmodernă*, Albany, New York, State University of New York Press, 1989, esp. pp. 90-91.

⁹ Owen Flanagan, "Conștiința ca Viziune Pragmatică", în Putnam, Ruth Anna, ed. *The Cambridge Companion to William James*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 47.

¹⁰ Alfred North Whitehead, *Scopurile Educației și alte Eseuri*, New York and London, The MacMillan Company and Williams and Norgate, 1929. Reprint: New York, The Free Press, 1967, p. 17.

¹¹ *Proces și Realitate* 15.

¹² William James, *Principii de Psihologie* [1890]. Ediție autorizată în două volume. Volume Two, New York / London, Henry Holt & Co. / The MacMillan Company, 1890, Vol. I, p. 288, debating Schopenhauer.

¹³ Alfred North Whitehead, *Process and Reality. An Essay in Cosmology*, Cambridge, Cambridge University Press, and New York, Macmillan, 1929. Reprint: New York, Macmillan Free Press, 1969. *Corrected edition*: Edited by David Ray Griffin and Donald W. Sherburne, New York and London, The Free Press. A division of Macmillan Publishing Co., Inc. and Collier Macmillan Publishers, 1978, p. 7.

¹⁴ XX

¹⁵ Whitehead does not speak of greater adequacy, only of adequation—hence the *focus imaginarius* effect involved in his use of the criterion.

¹⁶ "L'Anglais veut comprendre chaque chose et non toutes choses; il préfère la contradiction dans l'ensemble de la théorie à la méconnaissance d'un caractère de fait particulier." (Jean Wahl, *Les Philosophies pluralistes d'Angleterre et d'Amérique* [Thèse principale], Paris, Librairie Félix Alcan, Bibliothèque de Philosophie Contemporaine, 1920, p. 87.) See for instance what Whitehead says of religion and dogma in *Religion in the Making* (1926), chapter II.

¹⁷ "A three-fold commonness" (Hannah Arendt, *The Life of the Mind*. One-volume edition, San Diego, New York, London, Harcourt Brace Jovanovich, 1978, p. 50).

¹⁸ The Urdoxastic theme is present throughout Husserl's thinking, from the published work to the *Nachlaß*: in §104 of the first volume of the *Ideen* (1913), in his "pre-Copernician" essay ("Die Urarche Erde bewegt sich nicht" [1934], in *Philosophical Essays in Memory of E. Husserl*, New York, Greenwood Press, 1988, pp. 307-325), and in the *Introduction of Erfahrung und Urteil* (1939/1954).

¹⁹ Maurice Merleau-Ponty, *Le Visible et l'Invisible. Suivi de Notes de travail*. Texte établi par Claude Lefort, accompagné d'un avertissement et d'une postface, Paris, Éditions Gallimard, Bibliothèque des Idées, 1964, pp. 17 sq.

²⁰ David Ray Griffin and Huston Smith, *Primordial Truth and Postmodern Theology*, Albany, New York, State University of New York Press, 1989, esp. pp. 90-91.

²¹ Owen Flanagan, "Consciousness as a Pragmatist Views It", in Putnam, Ruth Anna, ed. *The Cambridge Companion to William James*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 47.

²² Alfred North Whitehead, *The Aims of Education and Other Essays*, New York and London, The MacMillan Company and Williams and Norgate, 1929. Reprint: New York, The Free Press, 1967, p. 17.

²³ *Process and Reality* 15.

²⁴ William James, *Principles of Psychology* [1890]. Authorized Edition in two volumes. Volume Two, New York / London, Henry Holt & Co. / The MacMillan Company, 1890, Vol. I, p. 288, debating Schopenhauer.